

علوم و فنون ادبی یازدهم

منوچه دوم

(نکات و خلاصه درس)

درس یکم:

تاریخ ادبیات فارسی در قرن های ۷ و ۸ و ۹

« قرن هفتم »

یادآوری مطالب سال گذشته

آشنایی با تاریخ ادبیات ایران در قرن های اولیه هجری تا قرن ششم
برخی از عوامل سیاسی و اجتماعی مثل روی کار آمدن حکومت های غزنوی و سلجوقی

تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

پدید آمدن زمینه های تغییر سبک در متون زبان فارسی

فاصله گرفتن سبک های «بینابین» و «آذربایجانی» از «سبک خراسانی»

پدید آمدن تدریجی سبک «عراقی»

سبک عراقی

سبک عراقی از اوایل قرن هفتم تا اوایل قرن دهم به مدت ۳۰۰ سال سبک غالب متون

ادب فارسی بود.

پیامدهای حمله مغول: مغولان در اوایل قرن هفتم (۶۱۶ ه.ق) به نواحی مرزی ایران حمله کردند و بعد به تدریج، بر نواحی دیگر هم چیرگی یافتند و به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب‌های عمده‌ای رساندند. خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس، که مهد علم و فرهنگ بودند، از بین رفتند و بزرگانی چون نجم‌الدین کبری و فریدالدین عطار نیشابوری در یورش ویرانگر مغول، کشته شدند.

سرنوشت کمال‌الدین اسماعیل و شعر او در مورد حمله مغول به اصفهان: کمال‌الدین اسماعیل، مدّاح جلال‌الدین خوارزمشاه که خود در سال ۶۳۵ ه.ق به دست مغولان در اصفهان کشته شد، دربارهٔ قتل عام سال ۶۳۳ ه.ق مغولان در اصفهان می‌گوید:

کس نیست که تا بر وطن خود گرید

بر حال تباه مردم بد گرید

دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود

امروز یکی نیست که بر صد گرید

تاثیر حمله مغول و تیمور بر فرهنگ، اخلاق، اعتماد: با حمله ویرانگر مغولان و بعد از آن، هجوم وحشیانه تیمور و حکومت ظالمانهٔ این دو، نه تنها بناها و آبادانی‌ها، بلکه بنیان فرهنگ و اخلاق نیز تباه و ویران گردید و دوستداران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند، اغلب منزوی شدند و به تصوّف پناه بردند تا به آرامش برسند و

برای تسکین خود به ادبیاتی روی آوردند که بر عواطف انسانی، ترویج روحیهٔ تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا تکیه داشت.

علت از رونق افتادن زبان عربی و رونق یافتن زبان فارسی در اواخر دورهٔ مغول: در اواخر دورهٔ مغول، بساط حکومت آخرین خلیفهٔ عباسی (المستعصم بالله) برچیده شد و با توجه به پایان یافتن خلافت، زبان رسمی و رایج عربی و نگارش به آن از رواج افتاد و توجه به زبان فارسی که زبان تودهٔ مردم بود، رونق بیش تری گرفت.

دلیل نام گذاری سبک دورهٔ قرن هفتم تا نهم به سبک «عراقی»: دلیل این نام گذاری این است که بعد از مغول کانون های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد (این امر از زمان سلجوقیان آغاز شده، اما خراسان هنوز به طور کامل ویران نشده بود) و شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره غالباً از اهالی شهرهای عراق عجم (اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و ...) بودند.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در دورهٔ سبک عراقی: وضعیت زبان و ادبیات فارسی مثل بسیاری از دانش های دیگر، با دوره های پیش از خود متفاوت شد و به نوعی دچار سستی و نابسامانی گردید.

علل سستی و نابسامانی زبان و ادبیات فارسی در دورهٔ سبک عراقی:

۱. کشته یا متواری شدن بسیاری از دانشمندان و ادیبان
۲. از بین رفتن دربارهای ادب دوست و خاندان های ادب پرور

عوامل رشد زبان و اعتبار ادیبان و دانشمندان در دورهٔ سبک عراقی:

- انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران
- گسترش زبان و ادبیات فارسی در ناحیهٔ عراق عجم
- پدید آمدن آثار ارزشمندی در حوزه های ری، فارس، همدان و اطراف آن ها
- ایجاد شدن زمینه هایی برای تغییر سبک از خراسانی به عراقی

ویژگی های شعر در سبک عراقی:

۱. پدید آمدن قالب های جدید در شعر و نثر
۲. کمرنگ شدن قصیده سرایی و گسترش قالب غزل
۳. نرم و دلنشین شدن شعر این عصر و برخورداری آن از معانی عمیق انسانی و آسمانی و روی برتافتن اکثر شاعران از حاکمان

۴. گسترش مثنوی سرایی با مفاهیم عاطفی، اخلاقی و عرفانی (مانند مثنوی

مولوی، حماسه ای عرفانی که قهرمانش، انسان پاک نهاد و خداجویی است که به

نبرد با هوای نفس می پردازد)

علت گسترش غزل سرایی و از رونق افتادن قالب غزل: قصیده که پیش از این دوره در

خدمت ستایش فرمانروایان بود، کم رنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود، گسترش

یافت.

شیوه نثر نویسی در دوره سبک عراقی: نثر در این دوره بیشتر به دو جریان گرایش پیدا

کرد:

الف «ساده نویسی» در آثاری مثل «طبقات ناصری» و «مرصاد العباد»

ب «پیچیده نویسی»، با محتوای عمدتاً «تاریخ حاکمان وقت» که در آثاری هم چون «تاریخ

وصاف» و «تاریخ جهانگشای جوینی» دیده می شود.

معروف ترین شاعران و نویسندگان قرن هفتم

شاعر و نویسنده	معرفی	اثر/ آثار	محتوا	شیوه شعر/نثر
مولانا جلال الدین بلخی (معروف به مولوی)	از شاخص ترین شاعران عارف است که در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه ای پدید آورد	مثنوی معنوی دیوان شمس فیه ما فیه مجالس سبعة مکاتیب	بیان معارف بشری و مسایل عرفانی در دو محور اندیشه و احساس	ساده و روان
سعدی فرمانروای ملک سخن	سی و پنج سال سراسر جهان گشت و تجربه های فراوانی کسب کرد. استاد سخن در حوزه ادبیات تعلیمی و سرودن غزل های عاشقانه سرآمد بود. وی در بیشتر قالب های ادبی طبع آزمایی کرد.	گلستان(نثر) بوستان(نظم)	اخلاق و حکمت	مسجع قالب مثنوی

سختن با شیوه تمثیل و حکایت به پایان رسیده است	هر فصل این مثنوی به یکی از مباحث عرفانی پرداخته است	مثنوی عشاق نامه	از شاعران نام آور سبک عراقی و صاحب غزل های عرفانی زیبا	فخرالدین عراقی
در قالب نظم و نثر		کتاب لمعات		
نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای	در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی همراه با احادیث، آیات اشعاری از خود و شاعران دیگر	مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد	از منشیان و نویسندگان توانا و از عارفان وارسته دوره سبک عراقی	نجم الدین رازی (معروف به نجم دایه)

سجع و موازنه است.				
مصنوع و دشوار	<p>در شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح</p>	<p>تاریخ جهان - گشا</p>	<p>از نثرنویسان دوره سبک عراقی است. خاندان او از افراد بانفوذ حکومت مغولان بودند. وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت و در سفرهای متعددی حضور داشت و اطلاعات فراوانی درباره تاریخ مغولان کسب کرد که موجب تألیف کتاب «تاریخ جهان گشا» شد</p>	<p>عطاملک جوینی</p>
	<p>تاریخ</p>	<p>جامع التواریخ</p>	<p>از چهره های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان به شمار می رود. وی وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو بود. اقدام مهم</p>	<p>خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی</p>

عالمانه و پخته			فرهنگی او تأسیس عمارت «ربع رشیدی» در تبریز است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.	
ساده و عالمانه	از نخستین و مهم ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر	المعجم فی معاییر اشعار العجم	از نویسندگان زبردست دوره سبک عراقی	شمس قیس رازی

« قرن هشتم »

وضع عقاید در قرن هشتم: در این دوران به دلیل بی اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی تعصبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذهب های مختلف عقاید خود را ابراز کنند.

وضع فرهنگ و زبان فارسی در قرن هشتم: در این دوره قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی عرصه وسیعی یافت، به طوری که از شبه قاره هند تا آسیای صغیر (ترکیه کنونی)، بسیاری به این زبان سخن می گفتند، ضمن این که مناطقی مثل مرکز ایران (عراق عجم)، به ویژه شهر شیراز هم چنان در حکم مرکز ادبی این عصر به شمار می رفت.

وضع شعر در قرن هشتم: از بین رفتن دربارهای ادب دوست ایرانی تبار، از رونق افتادن قصیده سرایی را در پی داشت و زبان شعر جز در سروده های شاعران شاخص، مانند خواجه و حافظ، به سستی گرایید.

شاعران و نویسندگان برجسته قرن هشتم				
شاعر / نویسنده	معرفی	اثر / آثار	سبک و محتوا	نمونه شعر / نثر
خواجوی کرمانی	از غزل پردازان برجسته این دوره است	چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی	غزل های او بر حافظ تأثیر گذار بوده، و مثنوی هایش نشان دهنده استادی او در شاعری است. شعر او، کمال یافته و پخته است.	استاد سخن سعدی است نزد همه کس، اما دارد سخن حافظ، طرز غزل خواجو*
ابن یمین	شاعر عصر سربداران و مردی دهقان پیشه	دیوان شعر، شامل اشعاری عمدتاً در قالب قطعه	او قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی با محتوای قناعت پیشگی و بی اعتباری دنیا آشکار کرده است	مرد آزاده در میان گروه گرچه خوش خو و عاقل و داناست محترم آنگهی تواند بود گه از ایشان به مالش استغناست وان که محتاج خلق شد، خوار است

<p>گرچه در علم، بوعلی سیناست</p>				
<p>شعر حافظ همه بیت الغزل معرفت است آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش</p>	<p>او با تلیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رسانید. لحن سخن او گزنده، طنز آمیز و سرشار از خیر خواهی و اصلاح طلبی است. در غزل او، فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی-اسلامی خود رخ می نماید و شعرش به قول خود او «همه بیت الغزل معرفت» است.</p>	<p>دیوان شعر</p>	<p>از شاعران سرآمد قرن هشتم</p>	<p>حافظ</p>
<p>نور چشمی و به مردم نظری نیست، تو را</p>	<p>در غزل توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته و</p>	<p>دیوان شعر شامل غزلیات، قصاید و مثنوی «جمشید و</p>	<p>از دیگر شاعران این دوره است</p>	<p>سلمان ساوجی</p>

<p>آفتابی و به خاکم گذری نیست تو را</p>	<p>دارای قصایدی نیز در سبک عراقی است.</p>	<p>خورشید، به شیوه داستان های نظامی</p>		
<p>ای خردمند عاقل و دانا قصه موش و گره بر خوانا قصه موش و گره مظلوم گوش کن همچو در غلطانا</p>	<p>بیان ناهنجاری های اجتماعی به خصوص در دو طبقه حاکمان و قاضیان به شیوه تمثیل</p>	<p>منظومه موش و گره</p>	<p>شاعر خوش ذوق و آگاهی است که نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است، او نامالیقات اوضاع آشفته روزگار خود را بر نمی تافت. و</p>	<p>عبید زاکانی</p>
<p>شخصی دعوی خدایی میکرد. او را پیش خلیفه بردند. او را گفت: پارسال این جا یکی دعوی</p>	<p>نثر طنز آمیز</p>	<p>رساله دلگشا، اخلاق الاشراف ، صدپند</p>	<p>تزویر و ریاکاری حاکمان را در آثارش به تصویر می کشید.</p>	

<p>پیغمبری می کرد، او را کشتند. گفت: نیک کرده اند که من او را نفرستاده بودم.</p>				
<p>ابوالبشر آدم(ع) لقبش صفی الله، چون حق تعالی خواست او را آفریدن، جبرئیل را بفرستاد تا خاک از زمین جهت خمیر طینت آدم بردارد...</p>	<p>این کتاب تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ ه.ق در بر می گیرد</p>	<p>تاریخ گزیده</p>	<p>از مورخان مشهور ایران</p>	<p>حمدالله مستوفی</p>

« قرن نهم »

حملة تیمور و آثار آن بر فرهنگ و ادب ایران: بعد از غارت ها و ویرانگری مغولان، ایران دستخوش حملة بنیان برانداز دیگری شد و بر اثر آن بنیه فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور یکسره نابود گردید. این حادثه به وسیله تیمور گورکانی صورت گرفت و آن چه پس از حملة مغول سالم یا نیمه سالم مانده (مثل فارس) و یا در زمان ایلخانان مغول (جانشینان چنگیز) مختصر تجدید حیاتی یافته بود، همه از میان رفت. تیموریان تقریباً از نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران حکومت کردند و ویرانگری های آن ها ادامه داشت.

تأثیر فرهنگ ایرانی بر بازماندگان تیمور: بازماندگان تیمور، هم چون بازماندگان چنگیز، کم و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از مدتی در ایران متمدن شدند.

وضع هنر و ادب در عهد تیمور و بازماندگان او: علاوه بر گسترش هنرهای چون مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ نویسی نیز به همان اسلوب ساده رواج یافت و ادبیات رونقی تازه گرفت و کسانی مانند جامی و دولتشاه کتاب های ارزشمندی نوشتند؛ هر چند این

رونق، بنیادی نبود و کتاب های تحقیقی این دوره عمدتاً سطحی و ادبیات این دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.

وضعیت هنر و شعر در دوره شاهرخ: پس از مرگ تیمور، شاهرخ توانست شهر هرات را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد. او با علاقه ای که به هنر و فرهنگ اسلامی پیدا کرده بود، از هنرمندان خوشنویس، نقاش و شاعر حمایت کرد.

جایگاه هنر اسلامی در دوره بایسنقر میرزا: بایسنقر میرزا، پسر شاهرخ مردی هنرمند و هنردوست بود و در زمان او هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامه فردوسی را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند و آثاری ماندگار از هنر اسلامی عرضه کردند.

شاعران و نویسندگان معروف قرن نهم			
سبک و محتوا	اثر / آثار	معرفی	شاعر / نویسنده
در بیان حقایق عرفانی و ذکراحوال عارفان	کتاب بهارستان (تقلید از گلستان سعدی)	معروف ترین شاعر قرن نهم	جامی
	کتاب نفحات الانس (به شیوه تذکره الاولیا عطار)		
	مثنوی تحفه الاحرار		
در بردارنده مضامین عرفانی	دیوان شعر	از دیگر شاعران قرن نهم، دارای مقامی بلند در تصوف و طریقت	شاه نعمت الله ولی
شرح احوال بیش از صدتن از شاعران ایرانی	تذکره دولتشاه	از نویسندگان قرن نهم	دولت شاه سمرقندی

بانک محتوای آموزشی SET

آسان و سریع مطالب مهم را مرور کنید و برای آزمون آماده شوید.

همین الان کلیک کن

دوره‌های آموزشی

با دوره‌های آموزشی وارد مسیر یادگیری شوید و گام به گام خود را در کل درس راحت کنید.

نمونه‌سوال‌ات حل شده

با نمونه سوال‌ات حل شده درس به درس، مثال‌های مهم را ببینید و مفاهیم را آسان درک کنید.

خلاصه نکات

با خلاصه نکات درس به درس فقط به نکات مهم بپردازید و زمان را ذخیره کنید.

ویدئو آموزشی

با ویدئوهای کوتاه درس به درس، مطالب درس را آسان و سریع یاد بگیرید.

www.youtube.com/@saminskill

www.aparat.com/set_ir_official

www.instagram.com/set.ir.shop

t.me/set_ir_levelup

[@set_ir_levelup](https://www.facebook.com/set_ir_levelup)

[@levelupset](https://www.facebook.com/levelupset)

۰۲۱۴۴۰۷۰۷۳۰

۰۹۰۲۷۱۴۳۴۰۲

اسکن کنید